

האנטישמיות בצפון אפריקה

מאת לאה גולדשטיין

■ עמנואל דבון

■ בכינוס הבין-לאומי על היהודים בצפון אפריקה במלחמת העולם השנייה שהתקיים לאחרונה ביוזמת יד ושם ומכון בן-צבי, עלו נושאים חדשים רבים ומעוררי מחשבה. בכינוס הוצגו מחקרים חדשניים על החרם על יהודי צפון אפריקה, תגובת הקהילה לתעמולה האנטישמית בקרבה והקליטה של פליטים ממקומות אחרים.

באי הכינוס התקבצו ממגוון מדינות ותחומים, רבים מהם חוקרים צעירים הממשיכים לפרוץ את הגבולות במחקר השואה. אחד המשתתפים הצעירים בכינוס היה עמנואל דבון, סטודנט לדוקטורט מהמכון ללימודים פוליטיים בפיז. מחקרו עוסק בארגון הבין-לאומי נגד גזענות ואנטישמיות בשנים 1927-1940. הרצאתו – "הדינמיקה של האנטישמיות במגרב ערב מלחמת העולם השנייה" – ריתקה את באי הכינוס. בראיון מיוחד לגיליון זה דבון מספר על מה שגילה עד כה על האנטישמיות במגרב לפני המלחמה.

יותר משישה עשורים חלפו מאז מלחמת העולם השנייה. מדוע בחרת דווקא כעת לחקור את האנטישמיות במגרב לפני המלחמה?

כמה ארכיונים מנהליים מתקופת צרפת הקולוניאלית נפתחו בעת האחרונה, ופתיחתם אפשרה לזרוע אור חדש על הדפוסים האנטישמיים העיקריים שבאו לידי ביטוי במגרב לפני המלחמה. האנטישמיות שהתלקחה בשנות ה-30 בחלקים גדולים באירופה הגיעה גם למרוקו, לאלג'יריה ולתוניסיה, אם כי בשל ההיסטוריה, הגאוגרפיה והמצב של כל אחת מהמדינות האלה ביטויי האנטישמיות ודרגותיה היו שונים בעוצמתם.

הנושא מעלה שאלות רבות על הנטיות האנטישמיות ועל ביטוייה המסוימים בקרב האוכלוסיות המקומיות, וכן על העמדה של המדינות הצרפתיות כלפי האנטישמיות שסיכנה את יציבות המושבות ולכן היה הכרח לטפל בה. המחקר שלי מבקש להבין יותר את התנאים ואת הנסיבות שהיו לפני המלחמה ושהושפעו במלחמת העולם השנייה מממשלת וישי.

אילו גורמים הגבירו את האנטישמיות במגרב בשנות ה-30?

כמו האנטישמיות בצרפת המטרופוליטנית, גם האנטישמיות בצפון אפריקה לא הייתה עשויה מקשה אחת. האנטישמיות הוזנה מכמה מקורות: אוכלוסיות מוסלמיות שלקו בחשדנות בסיסית ואפילו עוינות כלפי היהודים; מתיישבים אלג'ירים שלא השלימו עם "חוק קרמיו" (הענקת אזרחות צרפתית ליהודים אלג'ירים); סוכנים מגרמניה הנאצית או מאיטליה הפשטיטית שניסו למוטט את החברה הקולוניאלית במדינות אלו; ארגונים צרפתיים לאומניים; תכניות

בשנות ה-30 שאפו כל התנועות והזרמים הפוליטיים לשלב את המוסלמים באסטרטגיות שלהם

שונות של רודנים מקומיים ועוד. לפיכך אפשר לומר שהסיבות לאנטישמיות בארצות אלו הן היסטוריות-תרבותיות, אידאולוגיות ואופורטוניסטיות. מובן שיש לעגן במצב בין-לאומי מתוח במיוחד – הדיקטטורות נקטו מדיניות תוקפנית, והעניין הפלסטיני היה לנושא בוער. האנטישמיות התבטאה בהתעללות ביהודים, במהומות, בפרסומים אנטישמיים ובאספות תעמולה.

האם האלימות הייתה לחלוטין חד-צדדית? כיצד הגיבה האוכלוסייה היהודית לאיזמים?

על אף הקרבה החברתית-תרבותית בין שתי הקהילות, מתחת לפני השטח פעפעו טינה ועוינות, והן פרצו מדי פעם בפעם. העובדות מלמדות כי רבות

מהתקריות שתיעדה המשטרה היו תוצאה של יחסי היום-יום בין אנשים חיים יחד, שכנים ושותפים עסקיים – חיכוכים, מריבות קטנוניות, העלבות וגם התפייסויות. עם זאת לסכסוכים היה נופך אנטישמי, והם לוו בהתקפות מילוליות או גופניות, ללא סיבה של ממש, ובבוז. דוגמה מוחשית לכך: אחד האנשים בקבוצה של מקומיים שעמדו בקרבת מסע הלוויה יהודי ב-27 בדצמבר 1938, בגפסה שבתוניסיה, הפטיר: "עוד ממזר יהודי שייך לגיהנום".

היהודים אכן הותקפו לעתים קרובות, אך מתועדות גם תקריות של יהודים המקללים מוסלמים ומטילים דופי בדתם. עם זאת תגובת הקהילה החריפה את המתח. כשהתרחשה תקרית היו המוני מקומיים נאספים מיד סביב הנצים, דוחקים בהם ומשלהבים אותם, ולצדדים היה קשה מאוד למשול ברוחם. למשטרה היה תפקיד מכריע בעצירת התקריות, בפיזור ההמון, בקריאה לתגבורת ובביצוע מעצרים לריסון ההתכנסויות המסוכנות הללו. המשטרה גם ידעה היטב שלשמועות הייתה השפעה מזיקה על ההמונים, מוסלמים ויהודים כאחד. עצירת השמועות הייתה אפוא חשובה מאוד בעיני המופקדים על אכיפת החוק.

כיצד קנו להן ההשפעות האנטישמיות החיצוניות אחיזה בקרב המוסלמים המקומיים?

בשנות ה-30 שאפו כל התנועות והזרמים הפוליטיים לשלב את המוסלמים המקומיים באסטרטגיות שלהם. תעמולה נאצית שמקורה בברלין הפיצה שנאה אנטי-יהודית בקרב האוכלוסיות הערביות, בעיקר באמצעות מאמרים, עלונים וכדומה. גם התקשורת ציטטה פסוקים אנטי-יהודיים מהקוראן. לאומנים צרפתיים עשו שימוש בעלונים כדי להכתים יהודים, להחמיא למוסלמים ולקרוא למרד.

מהדורה חדשה: "פנקס הקהילות: לוב-תוניסיה"

■ ב-20 במאי ערך יד ושם טקס מיוחד לציון ההוצאה לאור של מהדורה חדשה של פנקס הקהילות: לוב-תוניסיה. את הספר החדש ערכה ד"ר עירית אברמסקי, והוא הושק במפגש ביד ושם לציון 65 שנים לשחרור תוניסיה ולוב. במפגש השתתפו מאות מיוצאי לוב ותוניסיה, בהם חבר הכנסת סילבן שלום, יליד גאבס שבתוניסיה; יושב ראש הארגון העולמי של יהודים יוצאי לוב מאיר כחלון; וחוקר יהדות תוניסיה קלוד סיטבון. פרד גסקט, יליד תוניסיה, סיפר את סיפורו האישי.

לפני מלחמת העולם השנייה

יהודית עליהן, בהנחה ש"לחימה באנטישמיות תוביל לאנטישמיות". הרשויות הגבילו את ההתנגשויות הקשות, אבל לא תקריות אחרות, קלות יותר. הרושם היה שיש סובלנות כלפי אלימות רצחנית קולקטיבית. זה היה איזון בסכנה.

עם זאת אין בכך כדי להמעיט כלל וכלל מהנזק של התעמולה, מקומית או זרה, על הלכידות הלאומית, ורבים חששו שהיא עלולה להחריף את העימותים. קהילות יהודיות היו רדופות פחדים וחששות ולא ביטאו אותם; הן נסוגו לתוך עצמן וחשו נטושות.

שנה
הניצולים ומדינת ישראל

"השואה, הניצולים ומדינת ישראל"

כינוס בין-לאומי ביד ושם,
11-8 בדצמבר 2008

■ לרגל ציון שנת ה-60 למדינת ישראל יערוך בדצמבר המכון הבין-לאומי לחקר השואה ביד ושם כינוס בין-לאומי בכותרת "השואה, הניצולים ומדינת ישראל".

הכינוס יארח היסטוריונים רבים בעלי שם, אנשי אקדמיה וחוקרים צעירים מהארץ ומהעולם, ותידון בו קשת רחבה של נושאים, בהם חלקה של השואה בהקמת מדינת ישראל; הניצולים והתפקיד שהם ממלאים בהנצחת זיכרון השואה; היטמעותם של ניצולי השואה במגזרים שונים בחברה הישראלית; דרכי הצגה שונות של השואה בישראל; השואה, מדינת ישראל והזירה הבין-לאומית; והשואה והסכסוך הערבי-ישראלי.

את ההרצאה המרכזית בכינוס יישא היועץ האקדמי של יד ושם פרופ' יהודה באואר, מההיסטוריונים החשובים בעולם בנושא השואה וזוכה פרס ישראל בתחום חקר ההיסטוריה של עם ישראל. במשתתפים האחרים בכינוס יהיו מישלין אמיר ממוזאון השואה האמריקני בווישינגטון, ראש המכון הבין-לאומי לחקר השואה של יד ושם פרופ' דוד בנקיר, וכן אנשי אקדמיה בכירים מאיטליה, מפולין ומישראל.

לתכנית המלאה של הכינוס: www.yadvashem.org
הכינוס יתקיים בתמיכתו של מרכז גרטנר לכינוסים בין-לאומיים.

■ תוניס: שלושה יהודים לפני מלחמת העולם השנייה

קהילות יהודיות היו רדופות פחדים וחששות ולא ביטאו אותם; הן נסוגו לתוך עצמן וחשו נטושות

ההמונים המוסלמיים הוסתו גם בתעמולה ערבית, והיא הלכה והתגברה לאורך כל העשור. בשלהי שנות ה-30 בתוניסיה למשל הופצו סממאות שקראו להחרים

עסקי יהודים בשל "הדברים הנוראים שהערבים סבלו מידי היהודים". העיתונים הערביים המקומיים החלו להזכיר את העניין הפלסטיני. הפעילויות הציוניות בצפון אפריקה הגבירו את התעמולה הזאת.

מה הייתה תגובתן של הרשויות הצרפתיות?

אין ספק שהאנטישמיות במגרב היוותה בעיה לרשויות הצרפתיות, והן היו מוכרחות לטפל בה. אך הן בחרו באסטרטגיה של הימנעות והמעטו מחשיבותה של האנטישמיות כדי להימנע ממראית עין של השפעה